

VARGA NORBERT

A törvényhatósági bizottság alakuló ülése Debrecenben és Szegeden

Az 1867. évi kiegészítést követően folyamatosan a politikai viták előterében volt a közigazgatás polgári átalakításának kérdése. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás elválasztásával (1869:IV. tc.) teremődött meg az a közjogi helyzet, hogy nem lehetett tovább fenntartani a korábbi közigazgatási szervezetet.¹ Az első törvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) megalkotása során nem csak a hatalmi ágak elválasztására, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia közjogi konstrukciójára is tekintettel kellett lenni.² A végrehajtó hatalom tényleges működésének érdekében középszintű közigazgatási egységeknek nem lehetett nagyobb hatáskört biztosítani, mint a kormányzati hatalomnak. Ennek a célkitűzésnek teljesen megfelelt az 1870:XLII. tc., amikor az önkormányzatok autonómiájába tartozó jogköröket korlátozta a kormányzati politika centralizációs törekvéseivel összhangban. Az átszervezéssel járó munkálatok elkezdését követően a belügyminiszter elfogadta a városok új szervezeti szabályrendeletét, amely alapján megindulhatott a törvényhatósági bizottság megalakulása és a tisztviselő-választás.

A belügyminiszter 1870. november 7-én kelt 28,656. számú utasítása alapján a „törvényhatóság egyetemét” képviselő, és annak nevében a hatósági jogokat gyakorló törvényhatósági bizottság megalakítása és a tisztségviselő választás volt az egyik leg-

¹ MÁTHÉ GÁBOR: *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében.* In: Mezey Barna (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 37–70. pp., ANTAL TAMÁS: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900).* In: Blazovich László (szerk.): Dél-alföldi évszázadok. 23. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006. 11–12. pp., STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története.* Multiplex Media, Debrecen, 1997. 122–123. pp., BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996. 215–216. pp.

² STIPTA ISTVÁN: *Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához.* In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica Tom. 41., Szeged, 1992. 481–493. pp. KAJTÁR ISTVÁN: *A magyar városi önkormányzatok (1848–1918).* Budapest 1992., RUSZOLY JÓZSEF: *Állandóság és változás a városi szervezetben.* In: Gaál Endre (szerk.): Szeged története 1849–1919. 3. 2. Szeged, 1991. 667–690. pp., RUSZOLY JÓZSEF: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871.* Szeged, 1984., RUSZOLY JÓZSEF: *A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről.* Szeged, 1999., RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága. 1872–1944.* pp. Tanulmányok és forrásközlés. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XXXV.* Szeged, 2004. SARLÓS BÉLA: *Közigazgatás és hatalmpolitika a dualizmus rendszerében.* Budapest, 1976.

fontosabb lépés az 1870. évi XLII. törvénycikk alapján felállítandó új törvényhatsági jogú városok életében.³

Szegeden és Debrecenben is megalakították az igazoló és bíráló bizottságokat.⁴ Szegeden ezt a jelentőségteljes eseményt 1871. december 8-án, míg Debrecenben 1872. július 4-én tartották. E célra összehívott szegedi rendkívüli közgyűlésen Burger Zsolt mondta el a képviselőtestület nevében a búcsúbeszédet. „Használja fel mindenki alkotmányos jogát, s járuljon a szavazati urnához, de ne felejtse el senki, hogy Szeged városa beteg, annál betegebb, mert évtizedek óta nem hivatott orvosok, hanem kuruzslók gyógyították, azért adja mindenki szavazatát alkotmányos érzetű és becsületes és értelmes orvosokra, kik akarják is, tudják is a megromlott életműszereket rendbehozni.”⁵

A választásokat nagy sajtóérdeklődés övezte mindkét városban. A Debreczen című újság a következőket jegyezte meg a választással kapcsolatban. A törvényhatóság belső dolgaiba való kormányzati beavatkozás egy bizonyos mértéket nem haladhat meg. A „mindenáron való kormányzás” a hatóságok önállóságát csorbítaná, a személyek közéletben való részvételi kedvét veszi el.⁶ A belügyminiszter – a lap írója szerint – „a törvényeket tetszése szerint magyarázza, oly rendeleteket is bocsáj ki,” amelyek fölöslegessé, vagy pedig rendkívüli szigorúak, illetve a társadalmi érdeket sértik és a „tűzbuzgóság jelleget viselik magukon.”⁷ Ezt követően Debrecenhez is megérkezett az a leirat, miszerint a képviselőválasztások előkészítése a központi választmány kötelessége.

Problémát jelentett, hogy a főispán a közgyűlésen korábban soha sem elnökölt, kivéve a szervezési munkálatok feletti tárgyalások alkalmával. A polgármester felterjesztést tett a belügyminiszterhez, hogy a városi törvényhatóságok átszervezése még nem fejeződött be. Az 1848:XXIII. tc. 29. §-a szerint a közgyűlés elnöke a polgármester, vagy annak akadályoztatása esetén a legidősebb tanácsnok, amelynek következtében a polgármester kérte a főispánnak adott utasítás visszavonását. A belügyminiszter azonban nem módosította a korábban kiküldött leiratát. A belügyminiszter felhívta a figyelmet, hogy a képviselőválasztásokat kizárólag a mezei gazdasággal foglalkozók érdekében az aratási időszak előtt kell tartani.⁸

Szegeden a választások közeledtét néhány szükségszerű értekezlet megtartása jelezte.⁹ A belvárosi választók december 7-én du. 4 órakor a sörcsarnokban gyűlést tartottak. A jelenlevők Balogh Jánost elnökké és Nagy Sándort jegyzővé választották közfelkiáltással, és hét főből álló, bizalmi bizottmányt alakítottak, melynek feladata a választási névsor összeírása mellett a belvárosi kerületre szóló névjegyzék elkészítése volt.¹⁰

³ Szegedi Híradó (továbbiakban: SzH.) 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁴ SzH. 1871:145. Debreczen (továbbiakban: Db.) 1872. június 10. 114. sz. SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz. Szeged történetével foglalkozó monográfiák egyik legújabb feldolgozását Blazovich László professzor úr írta meg. Blazovich László: Szeged rövid története. In: Uő. (szerk.): Dél-alföldi évszázadok 21. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005.

⁵ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁶ Db. 1872. április 29. 85. sz. Örkdjünk a választójog és a közszabadság felett.

⁷ Db. 1872:85.

⁸ Db. 1872. április 18. 78. sz. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

⁹ SzH. 1871. december 6. 146. sz.

¹⁰ SzH. 1871. december 8. 147. sz.

A debreceni bizottmányi tagok megválasztásának határideje július 4-e volt. A kijelölt választási kerületek székhelyein a kerületek szerint 14 vagy 13 egyén nevével ellátott szavazólapot, az igazolójeggyel együtt minden szavazónak személyesen kellett leadnia a választási elnöknek.

A virilisek névjegyzékét is közzé tették Debrecenben.¹¹ Rájuk szavazni lehetett ugyan, de felesleges volt.¹² A július 10-én tartott közgyűlés elrendelte a városi bizottmány azon 93 tagjának a megválasztását, akik a törvény szerint választás útján kerülnek be a törvényhatósági bizottságba. Közlekedett „az idő, midőn a kormány a bölcs és szabadelvű kezdeményezése folytán létrejött törvényhatósági törvény áldásaihoz képest a vagyoni arisztokrácia képviselői a legtöbb adót fizetők nem polgártársaik bizalmából, hanem a szerencse, tehát a véletlen akaratából ülnek be a városi közönség képviselésére szolgáló közgyűlési terembe.”¹³ A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy Debrecenben a virilisek többsége szabadelvű volt. „Vajon nem éppen ezért is kellemetlen rájuk nézve az, hogy a vagyonképviselet osztályosává lettek, holott a közbizalomnál fogva éppen úgy, s talán még nagyobb erély kifejezésével ülhetnek volna a zöld asztalhoz? S bármilyen tisztos férfiak legyenek is ők vajon azok részéről akik választás útján jutnak be nem fognak e némi ellenszenvben részesülni, ha olykor a véletlen ellentétet szít? És a választott bizottmányi tagok - habár a virilisek személyére nézve méltatlanul - nem látják e bennük az 1848. évi törvényekben lefektetett népképviseleti elv élő ellenzőit? Minderre a választás utáni időszak ad majd választ.”¹⁴

A törvény tisztelete az egyik legjelentősebb alkotmányos elv, amelyet be kellett tartaniuk a városi polgároknak a választásoknál, és tágabb értelemben véve a köztörvényhatóságok átszervezésénél. Ezért a város új hatóságának tekintettel kellett lenni arra, „hogy a bizottság tagjai mint jó testvérek, ne éreztessék egymással a törvény okozta kellemetlenségeket, hanem vállalva törekedjenek, hogy a törvény szigorát elviselhetőbbé tegyék.”¹⁵ A hatóság új tagjainak tartózkodniuk kellett minden olyan lépéstől, amely a városra káros hatással lenne. „A kígyó okosságával és a galamb szelídségével kell bírniuk.”¹⁶

A Debreczen című lap szerint bárhogy fogták is fel hivatásukat a képviselők, nem maradhattak ki azon alkotmányos küzdelemből, amely az önálló törvényhatósági élet védelme érdekében indult el a központosítási törekvésekkel szemben. A népképviseleti rendszer visszaállítása számított a legfontosabbnak. Nem tanúsíthattak közönyt a törvényhatósági élet átszervezése iránt. Az önállóságot a lehető legteljesebb mértékben meg kellett őrizni. A vagyoni és a szellemi érdekek egyaránt azt követelték, hogy minél gördülékenyebben menjen végbe az átszervezés. „Csak úgy felelhet meg tehát az új törvényhatóság némileg a közérdek iránti kötelezettségének, ha tagjai közt minél több olyan elem lesz, aki nem engedi magát gép gyanánt felhasználni a kormány és közegei

¹¹ Db. 1871. július 18. 140. sz. Debrecen város legnagyobb adót fizetőinek névsora., Db. 1871. december 9. 243. sz.

¹² Db. 1872. június 25. 125. sz.

¹³ Db. 1872:125.

¹⁴ Db. 1872:125.

¹⁵ Db. 1872:125.

¹⁶ Db. 1872. június 11. 115. sz. A városi bizottmányi tagok választásának kérdéséhez.

által.”¹⁷ A bizottmányi tagok választása nagyfontosságú közigazgatási esemény volt a törvényhatóság jövőjére nézve. Az önálló, független, szabadelvű és kellő értelmiséggel bíró polgárokból kellett volna megválasztani a bizottmány választás alá eső részét.¹⁸

A 93 bizottmányi tagra nézve, akik választás alá estek, mind a hét kerületben megtörtént a szavazás. Mind a 93 megválasztott személy az ellenzékhez tartozott, legalábbis nem lehetett felfedezni olyan személyt, aki a kormánypárt elveit vallotta volna a Debreczen című lap szerint. A bizottmányban – a viriliseket is beleértve – az ellenzék került többségbe.¹⁹

Szegeden – Debrecenhez hasonlóan – a választások minden zavargás nélkül zajlottak le az egyes választókerületekben. Az eredmény a jobboldal javára kedvezett.²⁰ Az újonnan létrehozott szegedi törvényhatósági bizottságról a következőket lehet elmondani. „Mind szellemi, mind anyagi téren irányítja a várost magas nemzetgazdasági elvek érvényre juttatása mellett, zilált vagyoni viszonyok közepette. Ezen probléma megoldására reformtervet készít (tanács, kultúra, közigazgatás), s mindezek által városunkat a fölvirágzásnak azon útjára vezeti, melyet „természeti gazdag forrásai számára rég kijelöltek.”²¹ Meg kell említeni, „hogy amily nagy e földadat, ép oly nagy a felelősség is, mely e testület vállain már előre nyugszik.”²² A legtöbb adót fizető szegedi polgárok névsorát is nyilvánosságra hozták.²³

Mindkét városban a választással kapcsolatosan felmerültek törvénytelenések.²⁴ Szeged polgárságának jelentős része ellenszenvét fejezte ki a választási eljárással kapcsolatban, amiről a Szegedi Híradó is tudomást szerzett. E vádak valódiságáról nem tudtak sokat „komolyan figyelmeztetjük azokat” mondta a lap tudósítója, „akik a tűzzel játszanak: ne hajtásák végletekre a dolgot, ne oda, ahol már a személyes érdek végződik s a közerkölcshiség arculcsapása kezdődik, mert ezen esetben le kell tenniük a kíméletről s a nagy közönség előtt nyíltan” vállalniuk kell tettüket.²⁵ „Tehát ismételve mondjuk: türelem!”²⁶ Ezt azonban másoknak is be kellett volna tartani, mert az egyoldalú türelem csakugyan az, aminek Petőfi jellemezte: „szamarak és birkák erénye - ennek gyakorlására pedig semmi kedvünk.”²⁷

A debreceni városi bizottmányi tagok választásánál előforduló panaszok elintézésére hivatott igazoló választmány a következőket hozta nyilvánosságra.²⁸ A panaszokat csak írásban július 5. és 19. között, de. 8-12 és du. 3-6 óráig lehet beadni a jegyzői hivatalhoz. A megválasztott bizottmányi tagok névsorát a városháza kapujára kifüggesztik,

¹⁷ Db. 1872:115.

¹⁸ Db. 1872:115.

¹⁹ Db. 1872. július 6. 133. sz. A megválasztott tagok névsora: Db. 1872:133.

²⁰ A választott tagok névsora megtalálható: SzH. 1871. december 10. 148. sz.

²¹ SzH. 1871. december 13. 149. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága.

²² SzH. 1871:149.

²³ SzH. 1871:149.

²⁴ Szeged város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei: IV. B. 1402. 1867–1944. 1–58. kötet (továbbiakban: Sz. Kjkv.) 1871:340.

²⁵ Sz. Kjkv. 1871:340.

²⁶ Sz. Kjkv. 1871:340.

²⁷ Sz. Kjkv. 1871:340.

²⁸ Egyébként Szegeden is hasonló tartalmú rendelkezéseket hoztak a választásokkal és magával az eljárással kapcsolatban.

amely egyébként a jegyzői hivatalban is megtekinthető.²⁹ Az igazolóválasztmány ülését július 20-án de. 9 órától és du. 3 órától kezdve a városháza kistanácstermében nyilvánosan tartja. A debreceni törvényhatósági bizottmány választott tagjai közül hat bizottsági tag választását semmisítették meg.

A virilis intézmény bevezetéséig különösen nagy jelentősége volt a választásoknak, hiszen a városi polgár csak így vehetett részt a helyi politika irányításában. A Szegedi Híradó szerint a virilis jog a „fiatal erőket” nem vitte be a törvényhatósági bizottságba. Szükség lett volna „az előtörekvő ifjú szellemre, mely életet önt egy testületbe.”³⁰ Nélkülözhetetlen lett volna egy munkabíró tisztviselőgárda. Többek között erről is gondoskodniuk kellett volna a választóknak. A szegedi napilap tudósításaiból az is kiderül, hogy ez a remény csekély mértékben realizálódott a választások alkalmával. A virilizmusról úgy gondolkodtak a polgárok, hogy az a műveltebb városokban fölösleges, és bíztak abban, hogy néhány év tapasztalata majd bebizonyítja a törvényhozás számára e jogintézmény hátrányát, hiszen az koránt sem „hasznos a közjóra.”³¹

„S adja isten, hogy rossz jósok legyünk, de mi azt jósoljuk, hogy ha e most nyilvánult elkülönítő, önzőirány tovább fejlesztetik a közélet küzdterek, ez oly sebeket vághat társadalmunk testén, melyek gonoszabbak lesznek minden eddiginél, s amiket hosszú idő nem lesz képes orvosolni.”³²

A törvényhatósági bizottságok első jelentős lépése mindkét városban a képviselők megválasztását követően az alakuló közgyűlés megtartása volt. Szegeden ez az esemény 1871. december 26-án vette kezdetét. Dél előtt 10 órakor Dáni Ferenc (főispán) nyitotta meg az ülést, és előadta a jövőre vonatkozó terveit. „A közgyűlési terem e napon fogadta először kebelébe azon imponans testületet, melynek kezébe 6 évre van letéve a város sorsa!”³³ A közgyűlés nagy létszáma miatt a teremet megnagyobbították a földszinti korlátok lebontásával.³⁴ Dáni Ferenc beszédében egy részletes munkatervet ismertetett a jövőre nézve, amit hangos éljenzés követett. Debrecenben ez az esemény 1872. július 22-én történt meg, amelynek kezdetét szintén a főispán, Patay András beszéde jelentette.³⁵

Szegeden a következő felszólaló Dobó Miklós volt, aki az 1870:XLII. törvénycikk-ről beszélt. Két fontos probléma merült fel az ülésen: az egyik a virilizmus, a másik pedig a főispáni intézmény felállításának volt. Hivatkoztak a 48-as közjogi alapokra, és arra, hogy ezen új közigazgatási változtatások gátolják a város önkormányzatiságát. Dáni Ferenc személye ellen azonban nem emeltek kifogást. Ezt követte az igazoló bizottmány jelentése, amit Mészáros György adott elő. A kijelölő bizottság létrehozásáról is tárgyal-

²⁹ Debrecen város közgyűlésének jegyzőkönyvei: IV. B. 1108/a 3-4. kötet 1870-1872. (továbbiakban: Db. Kjkv.) 1872:1.

³⁰ SzH. 1871. december 15. 150. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága II.

³¹ SzH. 1871:150.

³² Uo. SzH. 1871. december 15. 150. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága II.

³³ SzH. 1871. december 29. 155. sz. A tisztújítás előtt I.

³⁴ SzH. 1871. december 29. 155. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának alakuló közgyűlése. Kecskeméti törvényhatósági bizottsági tagok megválasztásához adatok: Magyar Nemzeti Levéltár BM Előnöki Iratok K. 148. III. tétel, 1137. sz. ebből tudhatjuk, hogy az alakuló közgyűlés időpontja: 1872. március 26. volt. Ezt követte itt is a tisztújítás 1872. április 2-án és 3-án.

³⁵ Db. Kjkv. 1872:178.

tak a belügyminiszteri leirat alapján. Mindezek után pedig a helyi ügyek részletesebb rendezése következett.³⁶

Debrecenben az 1872. július 22-ére egybehívott első bizottsági közgyűlésen maga Patay András is megjelent, és annak előrebocsátásával kezdte meg az ülést, hogy a bizottsági tagok 3/4 részét már igazolták, így a törvényhatósági bizottságot megalakultnak nyilvánította, s „egyszersmind azt hiszi, hogy a közérületnek ad kifejezést, midőn a volt törvényhatósági tagok és tisztikar irányában elismerést kíván jegyzőkönyvbe lefektetni.”³⁷ A közgyűlés jegyzőkönyvét ideiglenesen Pap Ferencz bizottsági tag vezette.³⁸ Ezek után az igazoló választmány 6001/1872. számú jelentését olvasták fel. A közgyűlés a 146-4752/1872. számú határozata alapján az igazoló választmányt a törvényhatósági bizottsági tagok megválasztásánál felmerülő panaszok törvényszerű elintézése végett hozták létre, mely választmány működésének ideje csakis az új törvényhatóság megalakulásáig szólt.³⁹ Elutasították a választmány azon jogát, hogy a megválasztottak névsorát hivatalból átvizsgálja. A fellebbezéseket a kézbesítéstől számított 15 napon belül lehetett benyújtani a polgármesteri hivatalhoz. A panaszokat a törvény értelmében megalakuló állandó bíráló választmánynak kellett továbbítani elbírálásra. Az 1872. július 17-én kelt 168-5620/1872. számú határozatánál fogva a közgyűlés átvette a választási jegyzőkönyveket. Ezt követően felolvasták a virilisek és a megválasztott bizottsági tagok névsorát kerületenként.⁴⁰

Az alakuló ülés mindkét városban alapvetően azonos módon zajlott le, még akkor is, ha Debrecenben pár hónapos késéssel történt meg. Ez volt a törvényhatósági bizottság első ülése, amelyet követően kezdhetette meg a tényleges munkát.

A képviselőválasztást a városokban a tisztújítás követte.⁴¹ A tisztviselők egy része választás, míg a másik része főispáni kinevezés útján nyerte el hivatalát.⁴² A választás közvetett volt, mert a hivatalnokokat a törvényhatósági bizottság hat évre választotta. Az 1870. évi XLII. törvénycikkben rögzített választhatóság általános feltételeinek jogi alapját az 1848. évi V. törvénycikk jelentette, amelyet tovább szigorított a köztörvényhatósági törvény.⁴³

³⁶ SzH. 1871:150.

³⁷ Db. Kjkv. 1872:1.

³⁸ Db. Kjkv. 1872:2.

³⁹ Db. Kjkv. 1872:2.

⁴⁰ Db. Kjkv. 1872:3.

⁴¹ A tisztviselőkről: Alföldi Hírlap (továbbiakban: AH.) 1871. szeptember 27. 114. sz. A városi előljáróság közigazgatási teendői. AH. 1871. szeptember 30. 115. sz. Városunk előljáróságának községi teendői. AH. 1871. november 8. 132. sz. Városunk Leendő előljárósága., AH. 1872. július 17. 84. sz. A tisztújítás., AH. 1872. július 20. 85. sz. A városi tisztújítás körüli eljárás részletei. A Magyar Nemzeti Levéltárban csak utalásokat lehetett találni a városi tisztújítások megtartására. Egy táblázatos kimutatást készítettek, amelybe csak azt jegyezték be, hogy „megtartott” vagy sem. Szeged, Arad és Kecskemét esetében ez a bejegyzés szerepel, de sajnos Debrecen és Nagyváradról ez nem mondható el. Magyar Nemzeti Levéltár BM Elnöki Iratok K 148 1871. III. tétel, 1083. sz.

⁴² SARLÓS B. 1976, 92. p., RUSZOLY JÓZSEF: *Az állami közigazgatási és igazságszolgáltatási szervek Szegeden*. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849–1919*. 3. 2. Szeged, 1991. 640. p.

⁴³ SARLÓS B. 1976, 92. p., CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976. 124. p.

A tisztújításnál a főispánnak különleges jogai voltak. A választást jelölés előzte meg. A kormánynak és a főispánnak is az volt az érdeke, hogy olyan személyeket jelöljön, akik közel állnak a kormányhoz és befolyással vannak a helyi viszonyokra.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a választásoknál a családi és egyéni érdekek is szerepet játszottak, hiszen „meg van írva, hogy a világnak kettős mozgatója a család és érdek.”⁴⁴ Olyan tisztviselőket akartak megválasztani, akik hazafiak, tiszta jelleműek és szakmailag rátermettek, mert ezáltal látták biztosítottnak a város felemelkedését. Arra kellett törekedni, hogy a szabad választás elve érvényesüljön, és olyan tisztikart hozzanak létre, amely az utókornak is mintául szolgálhat. Oly személyt válasszanak, „aki lángszerelmet ígér népnek és hazának.”⁴⁵

A bizottság általi közvetett választás lépett, a régi közvetlen választás helyére. Abban bíztak a polgárok, hogy ha nem lesz jobb, értelmesebb, vagy szakavatottabb a közigazgatási szakapparátus, „ha ez kezei között a közügyek szitoly rákhálóban haladnak,”⁴⁶ akkor a törvényhozás kénytelen lesz visszaállítani a közvetlen választást.

A tisztújítás időpontját az új bizottmány határozta meg. Debrecenben a tisztújítás 1872. július 31-én,⁴⁷ míg a szegedi választásokat 1872. január 4-én tartották.⁴⁸

Röviden és tárgyilagosan leírva a választás folyamata a következő volt Szegeden. A tisztújításon példás rendben zajlott, mely elejétől végéig jellemezte az eljárást.⁴⁹ A legfontosabb kérdés természetesen a polgármester megválasztása volt. Az új törvény jelentős jogokat ruházott rá, mindamelllett a közösségi vagyony kezelése is feladatkörébe tartozott. Szegeden ez a közvagyon 6-7 millió forint volt, ami a polgármestert az ország egyik legjelentősebb tisztségviselőjévé tette. A város azonban jelentős mértékű adóssággal is rendelkezett, hiszen költségvetése deficitese volt, amit az egyre növekvő adókból próbált kiegyenlíteni. A lakosság legszegényebb rétegeire sem voltak tekintettel. E körülmények lényegesen megnövelték az elsőszámú tisztviselő felelősségét, aki „ne látná, hogy itt már nem elég magában véve a legjobb akarat, a legmélyebb buzgalom, [...] Ide emelkedett szellem, teremtőerő kell, meleg világosságot árasson a ködös sötétségbe, rendet hozzon a chãoszba!”⁵⁰

Mindkét városra elmondható, hogy olyan polgármestert akartak megválasztani, aki megfelelő tudással, különösen közigazdasági és pénzügyi ismeretekkel rendelkezik, és „aki a közügy harcosai közül szellemileg, miként Szent László testileg, egy fejjel magasodjék ki.”⁵¹

A szegedi közgyűlést Dáni Ferenc de. 9 órakor nyitotta meg. Ezt követően Kolb Antal helyettes polgármester köszönetet mondott Szeged város közönségének a volt hatóság iránt tanúsított bizalmáért és támogatásáért, amelyben öt éven át részesítette.⁵² Ez-

⁴⁴ SzH. 1872. július 28. 90. sz. A választás után V.

⁴⁵ SzH. 1872:90.

⁴⁶ SzH. 1871:153.

⁴⁷ Db. Kjkv. 1872:4., Db. 1872. július 23. 145. sz.

⁴⁸ Sz. Kjkv. 1871:344-345.

⁴⁹ SzH. 1872. január 5. 2. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának tisztújító közgyűlése.

⁵⁰ SzH. 1871. december 22. 153. sz. A tisztújítás előtt I.

⁵¹ SzH. 1871. december 24. 154. sz. A tisztújítás előtt II.

⁵² SzH. 1872. január 5. 2. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának tisztújító közgyűlése. Sz. Kjkv. 1872:6.

után saját maga és tisztársai nevében leköszönvén, a város pecsétjét és a titkos levéltár kulcsát átadta főispánnak, „s végül magát és volt tisztársait a bizottság jó emlékébe és kegyeibe” ajánlotta.⁵³ Az elnöklő főispán arra kérte fel a lemondott tisztikart, hogy az ügyek átvételéig maradjanak a hivatalukban.

A tisztújítás lefolytatására a tiszti ügyészt Babarczy Józsefet és Mészáros Györgyöt nevezték ki. „Vannak a nemzetnek ép nagy, mint városunk és egyesek életében pillanatok, melyek föladatának szerencsés megoldásától függ azok jövő boldogsága.”⁵⁴ Ilyen volt az akkori pillanatnyi helyzet is. A város érdeke és jóléte volt az irányadó. A tisztújítás két irányban indult meg. Egy 40 tagból álló küldöttség Pálffy Ferencet kérte fel a polgármesteri tisztségre. A főjegyzőségre Mészáros Györgyöt jelölték.⁵⁵ A polgármesteri állásra teljes egyetértésben, közfelkiáltással választották meg Pálffy.⁵⁶ Ezt követően három tag képviselével elindultak a lakására, hogy meghívják az ülésre. Néhány perc múlva meg is jelent és éljenzések közepette elfoglalta az elnöki széket. A főispán üdvözölte és tudatta vele, hogy egyhangúlag és közfelkiáltással választották meg. A bizottság üdvözlő beszédében kijelentette, hogy az új polgármestert munkájában támogatni fogja és kérte „a megválasztottra és munkájára isten áldását.”⁵⁷ Ezzel átadta a város pecsétjét és a levéltár kulcsát.

Debrecenben a tiszti állásokra július 29-én déli 12 óráig lehetett jelentkezni. A baloldal részéről polgármesternek Kovács Lajost, a főkapitányi székbe Simonffy Imrét, a főjegyzőségre pedig Pap Ferenczet jelölték.⁵⁸ Debrecenben is elsőként (július 31-én) a polgármestert választották meg. Ezen a közgyűlésen a bizottsági tagok lelkesedéstől fűtve teljes számban megjelentek. A főispán a gyűlést de. 9 órakor nyitotta meg és beszédével üdvözölte a bizottsági tagokat.⁵⁹ Patay András a szavazatszedő küldöttség tagjait felkérte a munka elvégzésére. Ezt követően itt is elkezdődtek a tisztújítások. Polgármesternek ismét Kovács Lajost választották meg közfelkiáltással, akit a főispán meleg szavakkal üdvözölt, és visszaadta neki a város pecsétjét. Ezután Debrecenben, csakúgy, mint Szegeden, letette az esküt az új polgármester.⁶⁰

A helyettes polgármesteri és a főjegyzői állásra Mészáros Györgyöt jelölték Szegeden. A főispán éljenzés közepette jelentette be Mészáros megválasztását, aki köszönetet mondott a választópolgároknak és biztosította őket arról, hogy tiszteletben tartja a város érdekeit,⁶¹ és „imádott hazája s szülővárosa jó létéért lehetősége szerint munkálni” fog.⁶²

⁵³ SzH. 1872:2.

⁵⁴ SzH. 1872:2.

⁵⁵ Sz. Kjkv. 1872:9.

⁵⁶ Sz. Kjkv. 1872:8.

⁵⁷ Sz. Kjkv. 1872:8

⁵⁸ Db. 1872. július 29. 148. sz.

⁵⁹ Db. Kjkv. 1872:7.

⁶⁰ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás., A polgármester megválasztásánál az általános szó-többséget írta elő. A többi tisztségviselő esetén elég volt a relatív többség. Sarlós B., 1976. 93. p., Db. Kjkv. 1872:8.

⁶¹ SzH. 1872. január 3. 1. sz.

⁶² SzH. 1872:1.

Debrecen városában az árvaszéki elnökségre két személyt jelöltek, Szabó Bálintot és Hajdu Mihályt, akik közül egyhangúlag Szabó Bálintot választották meg.⁶³ Szegeden árvaszéki ülnöknek Harsány Pál és Vidray Károly ellenében Pálmay Jánost választották meg.⁶⁴ A cívisvárosban pedig ugyanezen állásra a következő személyeket jelölték: Nagy Ferenc, Laki Imre és Hajdu Mihály. Egyhangúlag Nagy Ferencet választották meg.⁶⁵ Második ülnökségre Nánássy Lászlót, Beke Mihályt és Harsányi Gábort jelölték. E személyek közül Beke Mihályt választották meg 70 szavazattal, míg Nánássy 60, Harsányi Gábor egy szavazatot kapott.⁶⁶ A főjegyzői tisztséget Pap Ferencz ellenzéki politikus nyerte el.⁶⁷ A főkapitányi tisztségre közfelkiáltással Simonffy Imrét választották meg Debrecenben.⁶⁸ Szegeden pedig Wagner Károly és Taschler József jelöltek közül a gyűlés 20 tagjának kérésére megtartott szavazás eredményeként Taschler József lett az állás betöltője, aki 128, míg ellenfele 86 szavazatot kapott.⁶⁹

Ezután következett a tanácstagok megválasztása. Szegeden az első három helyre közfelkiáltással Wagner Károlyt, Veszelinovits Bazilt és Szluha Ágostont, a negyedik helyre Szabad Jánost és Olajos Ferencet, valamint Dobos Istvánt jelölték. Szabad 110, Olajos 58, Dobos 55 szavazatot kapott. A negyedik Szluha Ágoston lett.⁷⁰ Debrecenben az első tanácsnokságra jelöltek névsora a következő volt: Laki Lajos, Csáki Gergely, Nagy Ferencz és Beke Mihály. Szavazattöbbséggel Csákira esett a választás. Második tanácsnokságra Poroszlai Lászlót, Hajdu Mihályt, Vértessy Istvánt és Körner Adolfot jelölték. Egyhangúlag Proszlai László ellenzéki képviselőt választották meg. Harmadik tanácsnokságra Karap Mórt, Fancsovics Mátyást és Varga Ferenczet javasolták, akik közül egyhangúlag az elsőként említett Karap Mór választották meg. A negyedik tanácsnoki állás várományosai Hanke Leo, Beér Kálmán és Szentgyörgyi Elek volt, akik közül az állást Hanke Leo szerezte meg. Az ötödik tanácsnokságra három egyént jelöltek: Bárcsai Istvánt, Keresztszegi Antalt és Márton Károlyt. Itt szintén a jobboldali politikusé, Bárcsai Istváné lett ez a hivatali pozíció. Debrecenben a tisztii ügyészségre Beke Mihályt, Budai Ferenczet és Kovács Sándort jelölték, akik közül Kovács Sándor jobboldali politikust választották meg.⁷¹ A választás ezután már gyorsan haladt mindkét törvényhatósági jogú városban.

Szegeden az alügyész Müller János, az alkapitány Dobos István ügyvéd, az első aljegyző Reizner János ügyvéd, a második aljegyző Endrényi Antal ügyvéd lett. Az építésmérnök Bainville József, a főmérnök pedig Szajka Gusztáv, az első mérnök Nováky György, a második mérnök Magyar János, az erdőmester Pillich Imre, a főorvos dr. Erőskövy Antal, a kórházi főorvos dr. Singer Mátyás, az orvos dr. Gróf István, a belvárosi kerületi orvos dr. Erőskövi Ignác, a felsőváros kerületi orvosa dr. Aigner Károly, a rókusi kerületi orvos dr. Vadász József, az alsóváros kerületi orvosa dr. Endrényi Ist-

⁶³ Db. Kjkv. 1872:26., Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶⁴ SzH. 1872. január 3. 1. sz., Sz. Kjkv. 1872:16.

⁶⁵ Db. Kjkv. 1872:27.

⁶⁶ Db. Kjkv. 1872:28.

⁶⁷ Db. Kjkv. 1872:10.

⁶⁸ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶⁹ SzH. 1872. január 3. 1.sz.

⁷⁰ Sz. Kjkv. 1872:11-14.

⁷¹ Db. Kjkv. 1872:12-17.

ván, a közgyám Gerle Antal, a gyántári ellenőr Kelemen Kálmán, az alkamarás Priváry Pál és az állatorvos Kis Lajos lett. A főispán nevezte ki a következő személyeket: Wachsmann Ferencet és Szajka Gusztávot főmérnökké, Novák Józsefet tiszteletbeli aljegyzővé és Koncz Antalt levéltárnokká. Ezután a főispán záróbeszédében áldást kért az új tisztségviselőkre, amelyet követően került sor az istentiszteletre.

A tisztújítás január 11-én folytatódott. Az alsóvárosi pusztai csendbiztos László Mihály, a felsővárosi pusztai csendbiztos Adler Lajos, a belvárosi Kemény Nándor, a felsővárosi Virágh József, az alsóvárosi Atkári István, a rókusi Bende Antal, a várnagy Gombás József, a fogalmazók Bérczy Antal, Erőskövy Lajos, Ivánkovics Ferenc, Pillich István és Fökövi Pál, az útbiztosok Gál János és Lázár János, az iktató Körösi Antal, a kiadó Balog Antal, az árvaszéki irodai vezető Pap Ferenc, a szállásbiztos Lengei Mihály, a kórházi gondnok Fölich Ferenc, a gazdasági segéd Vékes Ignác és a segédlevéltárnok Szeles Ferenc lett. A kijelölő bizottság javaslata alapján 18 írnyi és három ideiglenes adótisztviselő állást létesítettek.⁷²

A debreceni tisztviselő-választás a következőképpen alakult. Az első aljegyzőségre Csurka Jánost, Margittai Sándort és Váradi Istvánt jelölték. Egyhangúlag Csurka Jánost választották meg. Másodikra Öri Sámuel, Farkas Ferencet, Tüdös Józsefet és Simonffy Istvánt jelölték, akik közül szótöbbséggel Farkas Ferenc baloldali képviselőt választották meg. Harmadikra Somogyi Kálmánt, Almássy Ignácot és Kálmánchey Mórt jelölték. Szavazattöbbséggel Somogyi Kálmán nyert. A házipénztárnoki állás Tóth Jánosé lett. Árvapénztárnoknak egyhangúlag Erdei Mihályt választották meg. Adópénztárnok közfelkiáltással Szabó József lett. Az alkaptányi pénztárnoknak Somogyi István mellé Berce Lajost választották meg. A főmérnöki tisztséget közfelkiáltással Luchs Sámuel szerezte meg. Az almérnök Berényi Gábor lett, Tóth Kálmánnal szemben. Az alszámvevő id. Tóth József, a második alszámvevő Tüdös József, a házipénztári ellenőr Sikk Lajos, az adópénztári ellenőr Gergely Antal, a főszámvevő Szatmási Sándor, a házipénztári első számtiszt Szabó József, az alapítványi ellenőr Vecsei Kornél lett. A főorvost közfelkiáltással választották meg dr. Tegze Imre személyében. Kórházi főorvos dr. Palai Miklós lett az egyhangú szavazás eredményeként. Az első orvos dr. Kömüves Antal, második orvos dr. Újházy Károly, a külső állatorvos Kató Sándor, míg a belső állatorvos Vetéssy István lett. Kiadónak Mester Károlyt választották meg. Az iktatói tisztséget Tarcsai Dániel, míg a kórházi gondnoki hivatalt Arany Sándor kapta meg. A városgazdák a következő személyek lettek: Szűcs Mihály és Csikós Ferencz. Építető biztosnak és szertárnoknak Dinnyés Károlyt választották meg. Vásárbíró Czapó Lajos lett Csonka Károllyal szemben. A kapitányhivatali fogalmazó Szabó Gábor, Nagy Károly és Végh Gyula, míg a csendbiztos Barcza Dániel lett.⁷³

A tisztviselők megválasztását követően került sor először az állandó igazoló és a bíráló választmány tagjainak megválasztására Szegeden.⁷⁴ Ezt követően az egyes bizottságok és szakosztályok felállításáról döntöttek, amelyek a következők voltak: háztar-

⁷² Sz. Kjkv. 1872:22-34., 36., 45-59., 61-63., 65-69., SzH. 1872. január 12. 5. sz. A tisztújítás után III. A szegedi tisztviselők névsorát külön jegyzőkönyvi szám alatt felsorolták: Sz. Kjkv. 1872:70.

⁷³ Db. Kjkv. 1872:18-20., 30-31., 33-37., 39-42., 44-46., 52-68., Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁷⁴ Sz. Kjkv. 1872:75.

tási és közigazgatási szakosztály; egészségügyi szakosztály; jogi szakosztály; fogyasztási adó- és egyéb városi javadalmakat házilag kezelő bizottság; átvizsgáló bizottság; építkezési szakosztály; pénztári és pénzügyi bizottság szakosztálya; tiszai hídvámszedési javadalom kezelésével foglalkozó bizottság; Baktó-macskási töltés kiépítésére teljhatalommal kiküldött bizottság; köznevelés és oktatásügyi szakbizottság; főreáltanoda és lacikonyhatelkén föllálatni tervezett bérház fölépítése ügyében eljáró bizottság.⁷⁵ A tisztújítást követően Debrecenben is az állandó bizottmányokat hozták létre, amelyek a következők voltak: a rendőri katonai bizottmány; az adó-, sajtó-, közmunkaügyi bizottmány; az árva-, szegény-, egészség-, kórházügyi bizottmány; a gazdasági bizottmány; a jog- és pénzügyi bizottmány; az építészeti és szépítészeti bizottmány.⁷⁶

A tisztújítás Debrecenben augusztus 1-én de. 9 órakor folytatódott, ahol a segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet megválasztására került sor.⁷⁷ Jelentőségénél fogva ki kell emelni, hogy a főispán közlevéltárnoknak Laki Lajost nevezte ki.⁷⁸

A választásról elmondható, hogy „Debrecen város népe a legnagyobb egyetértésben megválasztotta a város atyáit, a tisztviselőket, s nyugodtan bízá rájuk az anyagi és szellemi élet körében való szabad rendelkezést. Oly férfiak állottak a város élén, kik egyetemes akarattal választottak s kik ismerték a város viszonyait. A közbizalom dicső köszörszörűje övezte körül a leghatalmasabb polcon álló egyén halántékait.”⁷⁹

A városi közéletben a legnagyobb hatalmat nem a polgárok, hanem egy „idegen egyén,” a főispán gyakorolta. A város felett ezután nem a választott polgármester, hanem a kinevezett főispán parancsolt. A város honatyáinak megválasztásában jelentős szerepe volt és igen nagy befolyással rendelkezett a tisztújítások lefolytatásában. Kijelenthetjük, hogy nem a főispán személye az, ami aggodalmat szült az emberekben, hanem a főispáni hatalom, amelyet ellentétben állónak vélték a városi önkormányzatisággal és a törvényhatósági önállósággal! „Köteles tisztelettel hajlunk meg ugyan a fennálló törvények előtt, de ez nem ment fel bennünket attól, hogy a főispán a végrehajtó hatalom képviselője.”⁸⁰ Ha a főispán ténylegesen a város végrehajtó hatalma lett volna és nem a király által kinevezett méltóság, akkor érvényt kellett volna szereznie a helyi közakaratnak és a többség véleményének. A tisztikar megválasztásában a törvény jogot adott a főispánnak „egyéni”, vagy még inkább a kormány politikai céljainak, érdekeinek megvalósítására, amennyiben a jelölések felett egyedül ő dönthet. A kijelölő bizottságba a polgárok csak három tagot választhattak, hármat a főispán nevezett ki és egyenlő szavazatszám esetében maga a főispán döntött. „Látni való, hogy milyen tér van itt nyitva az önkényeskedésnek, mily széles körű hatalom van adva a főispánnak s mint elnyomatik itt a közvélemény szava. És ha ezekhez hozzágondoljuk, hogy a kijelölteken kívül mást nem lehet választani, akkor teljes meztelenségében áll előttünk a főispáni mindenhatóság.”⁸¹

⁷⁵ Sz. Kjkv. 1872:73.

⁷⁶ Db. Kjkv. 1872:97.

⁷⁷ Db. Kjkv. 1872:72-76., 80-87.

⁷⁸ Db. Kjkv. 1872:89. Lásd még a választásokhoz: Db. Kjkv. 1872:29., 47-52., 92-94.

⁷⁹ Db. 1872. augusztus 1. 152. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁸⁰ Db. 1872:152.

⁸¹ Db. 1872:152.

Az is bírálata tárgyává tette a főispáni méltóságot, hogy a főispánnak megadták a tisztviselők felfüggesztésének kivételes jogát. Egy „kinevezett hivatalnok kezébe van letéve a választott tisztviselők sorsa. A választók nem rendelkezhetnek választottaikkal felett, hanem a főispán az úr minden tisztségben.”⁸² A városok azonban élhettek a felirati joggal, amelyen keresztül az illetékes miniszterhez fordulhattak.

Debrecen szabadelvű polgárai meggyőződésük ellenére sem nyugodtak bele a főispáni méltóság bevezetésébe. Ezért a tisztújítás megejtése után a bizottság első dolga az volt, hogy kérvényt intézzen az országgyűléshez a főispáni hatáskörrel szülő törvényi rendelkezések megváltoztatása érdekében. „És ha talán ennek nem volna is meg a kívánt eredménye, ott fog állani tiltakozásunk a történet könyvében. És utódainknak utasításul szolgál ez, hogy ne tőrjék az önkényt fejeik felett! És az idő tán megérleli eszméinket. Hiszen az igazság és jogosság szent eszméinek előbb-utóbb győzni kell! Ezek nem a mi főispánunkról, hanem a főispáni állásról mondtak el. Mert örömmel sorozzuk e mai nap történetéhez, hogy főispánunk a választásnál eszélyes s pártatlan eljárást tanúsított.”⁸³

A megfelelő előkészületek után végrehajtott tisztújítás mindkét városban az átalakulás utolsó, de az egyik legjelentősebb mozzanata volt. Ezzel fejeződött be az 1870:XLII. tc. gyakorlati megvalósítása. A kormány az önkormányzati jogok szűkítésével elindította azt a centralizációs közigazgatási reformfolyamatot, amelynek eredményeként egyre több jogkört tudott elvonni a törvényhatóságoktól. A kormány e jogköröket külön közigazgatási (1876:VI. tc. a közigazgatási bizottságról), vagy szakigazgatási dekoncentrált szervekhez (pl. Magyar Királyi Adóhivatalok) csoportosította, vagy a főispán hatáskörébe (1886:XXI. tc.) utalta a későbbi „reformintézkedések” által.

⁸² Db. 1872:152.

⁸³ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás., Db. 1872. augusztus 3. 153. sz., Db. 1872. augusztus 5. 154. sz. Ez utóbbi cikk a városi tanács tagjainak megválasztásához szolgál adatokkal. A tisztújítások teljes lebonyolításáról: AH. 1872. augusztus 3. 91. sz. A tisztújítás menete és végeredménye. A városi tisztújítás 2-dik napja. AH. 1872. augusztus 5. 92. sz. Az új törvényhatóság., AH. 1872. augusztus 7. 93. sz. A tisztújítás utáni teendők.